

MENSÁROS LÁSZLÓ LEVELEI
HEIMANN ILDIKÓHOZ

Egy barátság naplójegyzetei



Heimann Ildikó



Mensáros László

Az alábbi leveleket Mensáros László 1977-1990 között írta Heimann Ildikónak, akivel három évtizeden át tartott fenn baráti kapcsolatot, és folytatott sűrű levelezést.

Heimann Ildikó magyar nyelv és irodalom szakon szerzett friss tanári, valamint pszichológusi diplomával a zsebében 1965-ben a Magyar Nemzet munkatársa lett. Fialat újságíróként kritikát írt Mensáros legendás Huszadik század című előadestjéről. A cikk megjelenése után azt a feladatot kapta Mátrai-Betegh Béla rovatvezetőtől, hogy készítsen interjút az egyszerűen híressé vált színésszel. Barátságuk ekkor kezdődött, és Mensáros 1993-ban bekövetkezett haláláig tartott. Az sem szakította meg, hogy Heimann Ildikó 1970-ben férjhez ment, és követte külföldre német-francia szakos tanár férjét. Előbb Clermont-Ferrand-ban, majd öt éven át Németországban, ezt követően nyolc évig Portugáliában éltek. Jelenleg újra Németországban, férje szülőhazájában élnek, két felnőtt fiukkal. Heimann Ildikó legutóbbi visszaemlékezése a színész halálának ötödik évfordulóján jelent meg a Magyar Nemzetben.

A kiválasztott leveleket abból az alkalomból közöljük, hogy az 1926. január 26-án született Mensáros László most lenne hetvenöt éves. (A Szerk.)

„Aki részese volt ennek az estnek, joggal méri ezután az eddiginél magasabb mércével az előadó-művészetet, különösen pedig az önálló előadóesteket” - írtam 1965. december 3-án megjelent cikkemben a Husza-

dik századról. Az interjú elkészítése után az Erzsébet sörözőben találkoztunk. „Heimann Ildikó, a Magyar Nemzet munkatársa, élet és halál ura” - így mutatott be a körülötte ülő fiatal színészeknek. Egyetlen szót sem javított a kéziratban, mint mondta, „közzöködési hajlama” ellenére. Aláírása fölé odaírta: „Engedélyezve.” Így kezdődött hosszú barátságunk.

Következő találkozásunkkor friss olvasmányélményéről, André Schwarz-Bart Goncourt-díjas könyvéről, *Az igazak ivadékáról* be-szélt. A kötetet nekem adta, máig „díszhelyen” őrzöm a könyvespolcon. A Fészekben, a Lúdlábban találkoztunk, és mindenhol, ahol flipperezni lehetett. Nagyon szerette ezt a játékot. Néha vidékre is elkísértem, éjszakai beszélgetéseink hazafelé az autóban filozófiai kérdésekről, hitről, életének kritikájáról felejtethetetlenek maradtak.

Hársfa utcai kétszobás lakásán - a Madách Színház művészbejárójától néhány lépésre - felolvasásokat rögtönzött, „csak úgy, magánhasználatra”. A polcokon a mennyezetig zsúfolódtak a könyvek és a lemezek. Különösen büszke volt a teljes Puccini-életműre, köztük az olyan ritkaságokra, mint *A fecske* című opera és az *Edgar*. A Richard Strauss-összes is a kedvencei közé tartozott. Gyakran emlegette, hogy édesanyja Schubertet és Chopint játszott neki, később együtt négykezesetek.

A Huszadik század háromszázadik előadása után újra cikket írtam róla. Akkor már Mainzban éltem a férjemmel, de gyakran hazalátogattam, hogy követhessem az irodalmi és színházi élet eseményeit. Levelezésünk nem szakadt meg. Többször küzdött betegséggel, de szakadatlanul dolgozott, még a kórházi ágyon is. Posztumusz előadóestjét fejben szerkesztette. Engem is bevont a munkába, alkotótársnak

tekintett. Idézeteket gyűjtöttem a számára, ezeket általában elfogadta, beleszerkesztette a készülő műsorba. Utolsó kórházi találkozásunkkor gondjaimra bízta az egész anyagot, a következő megbízással: „Megbízom Heimann Ildikót, hogy a »Mit is akartam mondani« összeállításból könyvet csináljon és az ezzel járó összes gondot ráruházom. Mensáros László, 1992. X. 14.” (Az anyagnak két változata van: a családnál, néhány barátnál egy korábbi, nálam a végérvényes.)

Másnap haza kellett utaznom a családomhoz. Otthon lázas izgalommal mélyültem el az összeállításban. Tudtam: a búcsúnak szánt önvallomást tartom a kezemben. Versenyt futottam az idővel. Az Idővel, melynek shakespeare-i monológjára készült a Madách Színház *Téli* rege-előadásában, a kórházból ki-kijárva. A bemutató december 20-án volt. Utána még néhány előadás.

Hatvanhetedik születésnapján, 1993. január 26-án akartam átnyújtani neki a kéziratot. Családi probléma akadályozott. Többször hívtam telefonon, nem felelt a szobája. Jó jelnek véltem, azt hittem, a színházban van. De csak másik szobába került.

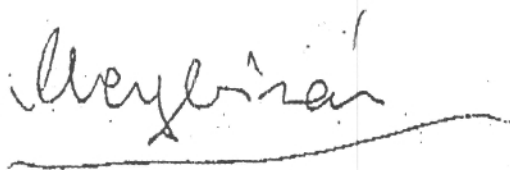
Februárra háromszor tüzték ki *A mi kis városunk* előadását, közülük az elsőt, a február 7-ét választottam viszontlátásunk időpontjául. 6-án este Ferihegyről egyenesen a Kútvölgyi úti kórházba mentem, ahol másnap reggel az intenzív osztályon itthagyt bennünket.

Barátom volt és vezetőm. Megbízása felelősség és lelkiismereti teher. Halála után óvatosnak és tapintatosnak kellett lennem. A színházi körök másképp búcsúztatták őt, kedves, adomázó stílusban beszéltek róla. Úgy éreztem, várnom kell. Biztos voltam benne, hogy szellemi öröksége iránt később növekszik majd meg az érdeklődés.

Időközben írtam egy levélregényt *Egy barátság naplójegyzetei* címmel, amely ismeretlen arcát mutatja meg. Örööm beszélgetéseink magnófelvételeit. Es egy szinte végtelenített önvallomást jegyzetek formájában. Leveleit még soha, sehol nem mutattam meg. Most szakmailag megbízható közegben érzem magam.

A legtöbb embernek, aki a közelébe került, sok volt - én a lakmuszpapíria voltam.

HEIMANN ILDIKÓ



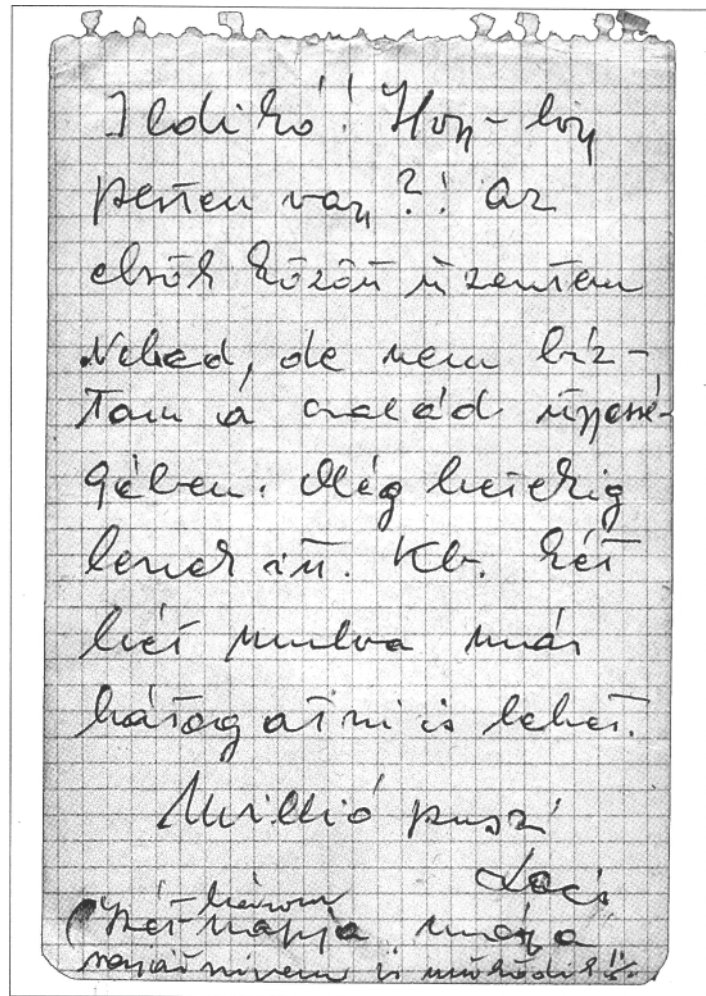
Megbízom Heimann Ildikót, hogy
 „Mit is akartam mondani” összeállításából
 könyvet csináljon és az ezzel járó összes gondot
 ráruházom.

Mensáros László
 1992. X. 14

Drága Ildikó! Írni sem időm, sem kedvem, de azt írod, írjak mindenképpen, hát írok! Persze nem Neked nincs kedvem írni, hanem überhaupt irtózom a betűvetéstől, még egy üdvözlőlap megírásától is gátlásom van, de lásd, bogy mennyire szeretlek, mennyire jólesett a lapod, és mennyire hiányzol (már elég régen jártál errefelé), hát nekidurálom magam. Nem szólvá arról, hogy a dumálás embere vagyok, meg egy beszélgetésnél nemcsak szavakkal érintkezik az ember, hanem mindenféle sugárzásokkal, meg szemekből, kezekből való olvasással etc., hát nehezen megy nekem az ilyen egyoldalú beszélgetés. Próbállak ideképzélni, és valóban egy beszélgetést teremteni. Mert hát az is nagyon nehéz, hogy miről is írjak. Mi érdekel? Tudom, minden. De hát azt hiszed, tudom, mi is tartozik ebbe a mindenbe belőlem? Éppen hogy egyre inkább aszinkronban vagyok magammal, kezd a hangszalag a képszalagtól elcsúszni. Kezd? Már régen elcsúszott. Legjobb „mindent” azzal elintézni, hogy „mindent” másképp képzeltem, szerettem volna, sőt akartam. Nem sikerült. Kívül-belül minden másképp lett. Es most már sajnos (vagy jó?) egyre többet foglalkozom a ki nem fizetett számlákkal, vagy éppen a túlfizetett számlákkal, mert ötvenen fölül azért olyan jó lenne valamennyire rendben látni a dolgokat, hogy legalább egy-két fontos és hasznos dolog kéz-nél legyen, ha gyorsan utazni kell. Ne neves most rajtam, hogy korai még ilyesmire gondolni, nem, egyáltalán nem korai, és tudod, mit? Nem lehet elég korán elkezdni, mert aztán tényleg az ember semmit sem tud összekapkodni, csak fájdalmat, nagy űrt és sötétséget fog érezni. Na de tényleg nem akarok ilyen komoly hűrokat pengetni, bár tudod, hogy ezeket a dolgokat (baj, halál) mindig is a létezés természetes velejárójának tartottam, már gyerekkorom óta elsőrendűen grübliztem ilyeneken, próbálom hozzászoktatni magam, meg talán ettől egy kicsit jobb leszek, ha szemem előtt tartom a majdani szám-adást stb., úgyhogy végeredményben nem is olyan haszontalanok és sötétek ezek a grüblizések. Persze az igazság az, hogy sokkal jobb még mindig nem lettem tőlük, de legalább tudom, milyennek kellene már végre lennem, az istenfájat! Meg aztán a megszokással sem úgy van ám, mert pokolian félek, ez az igazság, a záró akkordoktól meg az utána jövő csöndtől. vagy nem tudom mitől. Szóval a iobbá levés.

Utálok a sok millió kis piszkot magamban, mert jó, nem loptam, nem csaltam, nem raboltam, de ezeken kívül annyi minden van még! Hiszen ha csak a földi paragrafusok lennének! Azokat olyan könnyű betartani. Elég baj is, hogy lassan az emberek lelkiismerete már csak azokhoz igazodik! - Két nappal azelőtt itt hagytam abba, most tudom csak folytatni, közben mindenféle dolog volt, persze főleg munka meg fáradtság, meg anyagi gondok, meg alvás, úgyhogy nem tudom teljesen visszavenni a fonalat, de talán jobb is, eleget locsogtam, csak annyit, hogy szóval nem olyan szörnyű ez az egész dolog, csak hát a „mivel töltöd az idődet?” kérdésre adandó lista legeslegeslegelső pontja. Ennek a pontnak aztán kicsit komolyabb vagy tartalmasabb kifejtését valóban csak szóban tudnám; nem tudom sűríteni azt, hogy végül is hogy látom ezt az egészet, és miért fontos ez nekem, és kelene, hogy minden embernek az legyen, mert hát ezáltal kerül kapcsos-

így elküldöm, az elkövetkezendő napokban úgyse nagyon fogok tudni írni valószínűleg. - Még egy nap. Kár, hogy nem írtam a dátumokat. Tegnap este megint rosszul lettem, nem annyira, mint vasárnap reggel, de folyni kezdett rólam a víz, és nehezen kaptam levegőt. Az orvos azt mondta, mindenképpen a szívemmel van baj, majd be kell menni vizsgálatra, meg a tüdőmet is meg kell nézni. A mai előadás is elmaradt. Még a holnapi is kérdéses. A legaggasztóbbak megint az anyagiak, mert ha nem tudom most elvállalni a TV-t, nem tudom az adómat kifizetni, márpedig akkor nagy bajom lesz. Ilyen körülmények között még ilyesmivel kell foglalkozni. Lehetetlen állapot! Persze miért nincs a bankban pénzem?! Nekem! De hát ezen már kár sírni, mindenesetre szomorú, hogy az embernek ilyen problémái vannak. Ha már folytattam, akkor még egy-két szót írok színházi dolgokról, amiben, tudod, végeredményben úgy veszek részt, mint vendég, még magamban is nehezen viselem el, hogy színész vagyok, éppen csak megengedem magamnak mint fejedelmi szórakozást, mert ezt a foglalkozásszerű végzését a dolognak méltatlannak tartom a magam számára, nemhogy ráadásul az ember még ezáltal mindenféle gyanús környezetekbe keveredjen, amelyekbe normális körülmények között nem kerülhetett volna, olyan emberekkel tartson kapcsolatot, akiket messze ívben elkerült volna. Félreértett dolog ez a színház nálunk. Csak színház és semmi más. Szerencsére decemberben egy Gyurkovics-darabbal (*Isten nem szerencsejátékos*) sikerült fölé emelkednem egy kicsit a „mai kocsmának”. Ezt a szellemiségében jó szándékú darabot sikerült úgy megtöltenem, hogy megint egy, az előadóesthez hasonló eseményt sikerült csinálnom. Hogyan?, hát ezt nehéz elmondani. Jelenlét, odafigyelés, de maximális mértékben. Persze, ezt az itteni hajszát mellett nem is lehet állandóan megcsinálni, minden szerepben, minden darabban, pedig most már végképp rájöttem, hogy a színjátszás voltaképpen csak ennyi, egy szellemi kisugárzás, ami viszont a legnehezebb, mert hiszen azt nem lehet úgy elérni, ha az embernek naponta ezerfelől kell összeszednie magát. Akkor valóban csak játszik. Nekem, még ha a játszás jól sikerült is, ez nem volt soha elég. Hát most szerencsés csillagösszeállítás miatt sikerült, meg is betegedtem. A színházban még a *Hamletet* kezdtük próbálni, összelesz a bemutató, Poloniust játszom, nem tudom, mi lesz, hogy lesz, még csak lötyögő, ismerkedő próbák vannak, mindenesetre Ádám Ottó nagyon értelmesen olvasta föl a darabot, úgy érte, látszott, hogy semmi extra dolgot nem akar, csak egy erkölcsi világrend szenedélyes és intenzív bemutatását, hogy „megrepassza a nézők fülét”, akik ma már nagyon is elfelejtkeztek erről az erkölcsi világrendről, és remekül élnek Claudius oldalán, sütögetve a maguk pecsenyéjét. Hogy aztán bennünk színészekben lesz-e erő ezt kisugározni, majd meglátjuk. - Sokat hallgatok zenét, meg olvasgatok, most Heisenberget faltam nagy gyönyörűséggel, bár a felét nem értettem, már mint a tudományos részeket, de a következtetéseket igen. „Ha megkérdezzük a nyugati embert, mi a jó, és mi a rossz; miért érdemes küzdeni, és mi az, amit el kell kerülni, látni fogjuk: válasza a kereszténység etikai normáit tükrözik, akkor is, ha réges-rég elveszítette kapcsolatát a keresztény parabolákkal és szóképekkel. Ha egy nap kimerül a mágneses erő, amely felé a nyugati ember iránytűje mutat - és mi más lenne ezen erő forrása, mint a *lényegi rend?* -, akkor iszonyatos dolog történik az emberiséggel, rosszabb az atombombánál, a koncentrációs tábornál is.” Ez világos, nem? Csodálatos, hogy végig a természettudomány minden részletkérdését az „Egy” felé irányítja, mely nélkül szerintem a részletek érvényüket veszítik, sőt nem is létezhetnének. A könyv címe: „Physics and beyond” (lehet, hogy ezt is nagy B-vel kell írni). Olvasgasd! Meg-nyugtató, hogy Anyag és Isten nem zárják ki egymást. Nem mintha az ember ezt nem tudta volna, de jó ezt egy természettudós szájából hallani. Aztán marha fejfelül lengyelül tanulgatok, csak itthon, hogy legalább egy-két dolgot megértsek, meg tudjak mondani. Tiszta örültség. De ez is feladat. A TV-ben akarnak egy egyórás műsort velem, magamról, gondolataimról, véleményeimről. Na még csak ez hiányozna! Senkinek semmi köze hozzá. Mondtam, egy mondatban összefoglalhatom a mondanivalómat: mindenről más a véleményem. Műsor nem is kell. Persze nem is lesz.



Az intenzív osztályon írt sorok

latba az ember kizárólagosan olyan fene tudja, milyen törvényekkel, világgal stb., amelyek azért mégiscsak többek, mint az, hogy hétfőn, kedd-szerdán „milyen nagy sikerrel” miket csinálók. Ez a kapcsolat ad egyedül erőt a fennmaradáshoz, a bármi történéskor a túléléshez, az indulatok legyőzéséhez, a látszólag értelmetlenben a „van-értelméhez”.

Holnap kivételesen csak este játszom, egész nap pihenhetek, alhatom... Lassan alig van valaki, aki alkalmas arra, hogy ilyen dolgokról beszélgethessek, az a kevés körülöttem volt ember java része beadta már a derekát a cinizmusnak, a karrier- és személyiség-kibontakoztatásnak. Nem járok sehova, minden szabad időmet itthon töltöm, előadás után hazajövök, már csak azért is, mert fáradok, már nem bírom olyan tempóban a munkát, szórakozást, nem alvást...

Megint eltelt egy nap. Hát kár volt az ördögöt a falra festeni! Tegnap fölment este a lázam, reggel kaptam egy fulladási rohamot, még nem tudni, hogy nem szív volt-e, ki kellett hívni az orvost, mondhatom, szörnyű volt. Évek óta nem voltam beteg. Ma elmaradt az előadás. A gyógyszerektől lement a lázam, most az ágyba hozták az írógépet, pár sort lepötyögök, nagyon el vagyok gyengülve. Nem tudom, meddig fog tartani, azt hiszem, nem is folytatom a levelet, most

Na, most már vissza kell feküdnöm. Pilledek és pihegek. Mára ez a kis ücsörgés elég volt. Azt hiszem, túl hosszúra is nyújtottam a dolgot - a hibákért elnézést. Nem olvasom vissza, nem javítok, mert azt hiszem, akkor összetépném az egészet.

Írj, jelentkezz!



Piros Ildikó (Ophelia) és Mensáros László (Polonius) a Hamlet 1977-es előadásában (Ikládi László felvétele)

Ildikó! Kis kezem úgy reszket, mint a falevél, úgyhogy inkább géppel írok. Azt hiszem, a nyugtatók hatása inkább, mint a korom. (Bár a nyugtatók azért nyugtatók, hogy semmi se reszkesen. Különben is most látom, milyen magasán kezdtem a levelet, mintha mit tudom én, mennyit akarnék írni. Amikor betettem a papírt, elfelejtettem csavarni egyet.) Nos hát, Balatonfüreden vagyok (idáig is eljutottunk) egy hete, és maradok még két hétig. Az előzmények: a Szabolcsból augusztus 8-án a Mátyás király út-ra mentem (utáltam), ahonnan szeptember 18-án átmentem Pannonhalmára, onnan meg október 2-án ide, Füredre. A Mátyás király út végeredményben nagyon szép volt, elhelyezésem fejedelminek mondható a helyzethez képest, de kórházadat játszottak, amiről szó sem volt, és amire, éreztem, már semmi szükségem. Az egész csak fontoskodás és nagyképűsködés volt (amit aztán egy fiatal orvos be is vallott), nagyrészt a személyemnek szólt, ami nagyon megtisztelő, de teljesen fölösleges, hogy protokollárisan szurkáljanak naponta, meg küldözgessenek mindenféle röntgenekre stb., és amikor már a Szabolcsban engedtek járkalni, egyszerre visszadugtak az ágyba, és előlről kezdtek mindent. Elviselhetetlen volt. Rádásul tudtam, hogy nem babra megy a játék, minél nagyobb az Aufmachung, annál többet kell leadni. De hát igyekeztem nem túlságosan megilletődni, és úgy intézni a dolgot, hogy jusson is, maradjon is. Ingyenkezelés! No, aztán bejelentettem, hogy menni szeretnék. Visszaküldtek kontrollra Antalóczyhoz, aki azt mondta, rohanjak, így aztán egy napot otthon alvás után, máris mentem Pannonhalmára, ahol viszont szenzációs és gyönyörűséges volt. Boltíves vendégszoba a főmonostorban, kísértetiesen csendes folyosók, kerengők, ahol minden lépés, de még a lélegzetvétel is visszhangzik, olyan öreg, nyugdíjas szerzetesek, mintha a középorkból maradtak volna, csiszognak, imádkozva körbe-körbe, kísérteties, ahogy felbukkan egyik-másik egy kanyarban vagy messze, egy folyosó végén. Aztán egy kis mázlivál jó szeles idő, amiről skót krimikastélyok jutnak az ember eszébe, egyszóval szívinfarktus utánra éppen a legmegfelelőbb pihenés. No de Spasz bei Seite,² valóban *nyugalom volt, mindez* csak kellemes romantikus aláfestés volt, hogy ne legyen nagyon unalmas. Mert egy-két alkalmat eltekintve zömmel egyedül voltam, vendéglátóim igen tapintatosak voltak, rengeteget olvastam, ha az idő engedte, sétáltam a várfal körül, egy-szóval nagyon komolyan éltem, méltóan koromhoz, betegségemhez és a tett színhelyéhez. Az olvasás nem esett nehezemre, ugyanis elkezdtem a *Háború és békét*, nyúlik, mint a rétestészta, viszont letehetetlen, még séta közben is olvasok, és sajnálni fogom, hogy vége lett. Leírhatatlanul izgalmas, gyönyörű, fantasztikus, nem is tudom, mit érdemes ezenkívül majd még elolvasni. Emellett belekezdtem Rousseau *Egy magányos sétáló* álmodozásának feldolgozásához, amin azt értem, hogy húzogatom, meg csoportosítok, átvezető szöveget írok, mind-ezt már le is gépeltem, de még ebből is kell

1. Cécó, hűhó.

2. Félre a tréfát - hibás német helyesírással

majd húzni, meg még monológosabbá tenni. Úgy érzem, van benne fantázia, és ha a fejem még bírja egy ilyen nagyobb lélegzetű dolognak a megtanulását, akkor lehetne vele valamit kezdeni. Fantasztikusan aktuális részek vannak benne, csak arról szól, amiről ma egyáltalán nem esik szó, és amit a legfontosabbnak tartok, hogy befelé fordulás, kellő önismeret, fegyelem nélkül nincs semmi, és minden dolog rákfenéje a kifelé élés, a társadalomban való személyiségkibontakoztatás, magyarul karrierizmus, a szellemi élet tudományos pozíciókért való prostituálása. Úgy érzem, jól meg-húzza, az egyes „séták” között az összekötést megtalálva nagyon jó dolgot lehetne csinálni. Mindenesetre szívemhez-lelkemhez közel álló, és ez már nyert ügy. Csak legyen erőm és kitartásom, és bírják az agysejtjeim, amelyek, legalábbis a gyógyszerek miatt, nagyon kopófélben vannak. Ezenkívül - visszatérve a betegségre - a lábaim nagyon fájnak most, a séta nagyon-nagyon nehezemre esik, sőt még éjszaka is felébredek, hogy a jobb lábfejem teljesen hideg és elzsibbadt, a két vádlimban pedig nyugalmi állapotban is izomlázszerű fájdalmaim vannak. Hát ha még mozgatom is őket. Nem túlságosan örülök a dolognak. Megemelték a Prodoctin-adagot. Talán attól jobb lesz. Azt hittem, hogy a dohányzás abba-hagyásával hipp-hopp minden rendbe jön. Vérnyomásom normális, ez az egy megnyugtató. Állandóan visszakanyarodom a betegséghez, mi? Na, végül csak megtelik a papír. Október 26-án indulok Koppenhágába, onnan egy hónap után kezdek lecsurogni Kölnön, Münchenen, Zürichen, Salzburgon át Pest felé, úgy hogy december 26-ra hazaérjek. Nem tartom valószínűnek, hogy Párizsba átmenyek, nem hiszem, hogy télen olyan nagy öröm lesz utazgatni. Mindenesetre kintről telefonálni fogok. Valószínűleg már Dániából. Kell ez a kis változás, mozgás. Ennyi pihenés után. Csak aztán el ne szabaduljon a pokol, vagy föl ne ébredjen bennem az alvó orosz-lán, mert akkor itthon kezdek mindent előlről. Ha egyáltalán hazaérek. Bár Metro-Goldwyn-Mayerék oroszlánjának lenni sem egy rossz szerep.

Csókkollak:

Laci

Bfüred 1978. X. 8.

Ildikó! Hónapokkal ezelőtt azt mondtad: írjak. Mondtam, nem tudok, de mégis írtam. Nem válaszoltál. Tehát mégsem tudok írni, elrettentett a levelem. Közben két hónapig külföldön voltam.

Budapest-Koppenhága-Köln-München-Basel-Zürich-St. Georgen (nem csoda, ha összezavarom), hazajöttem, és semmi válasz. Párizsban reggeltől estig Robival voltam, semmiképpen nem akartalak zavarni. Te Franciaországban rózsadombi úri-asszony vagy, legjobb anya, legjobb feleség etc., s a vége úgyis az lett volna, hogy valamilyen módon megbeszélünk egy találkozást vagy itt, vagy ott, ami mindkét részről végül is fárasztó és komplikált lett volna, úgyhogy maradjunk csak Budapestben. Most már minden jobb embernek ez a találkozóhelye (kivéve Arafatot). Különben az utazás remekül sikerült. A vonat sokkal jobb megoldás, mint az autó. Nem csábítja az embert kiszál-

lásokra és mellékutakra. Mondhatom, többet ért, mint az összes szanatórium. Persze barátainál voltam mindenütt, és kiderült, hogy ötven év alatt nem is akármilyen emberek gyűltek körém (emberi értékben persze). A nem dohányzástól és antialkoholizálástól, az autonélküliségtől függetlenül ezerszer többet láttam, mint bármikor máskor, mindent kényelmesen láttam, de alaposan. Remekül voltam. Beleértem a koromba. Ha a dolog így marad, még hasznos is volt ez az ijedtség. Persze most itthon, hogy megint színész lettem, inog alattam a talaj. De tartom magam. Örültség lenne földadni, amit ilyen „fáradtságos” megszereztem. Ma voltam kontrollon. Állítólag jobb, mint valaha. De ezt érzem is. Isten útjai kiszámíthatatlanok. Ebben egyre eszelősebben hiszek, még ha rosszabb jön, akkor is. Egy igazán világosan látó pillanatnyi állapot is többet ér minden ködös álérzelmességnél, nem szólván még egy hosszabban tartó szenvedésről sem; ködös érzelmesség alatt a nikotin és az alkohol okozta „túl”-életérzést értem. A következő idézetet a Sirályból, mint Dorn, én magam mondtam annak idején - az íróasztalomon tartom: „A bor meg a dohány elmossa az egyéniséget. Egy szivar vagy egy kupica vodka után maga már nem Pjotr Nyikolajevics, hanem Pjotr Nyikolajevics plusz még valaki; szétfoszlik az énje, és már úgy viszonylik magához, mint egy harmadik személyhez.” Hát ezt most kezdem érteni!

Jelentkezz! Pá!

Laci

1979. I. 8.

Ildikó! Szemrehányásod jogos, nem is tudok mentségül mit felhozni. Legfeljebb azt, mit írhatnék? Azt tudod, hogy a hasi aortámat műanyagra kicserélték, remekül sikerült, mintha kicseréltek volna, de azért a sok dicséret, amit az új darabokra kaptam: el van túlozva. Csebutikin egy kicsit kihal-latszik a bura alól, ami alá az előadást Ádám Ottó rendezte, ezért jobban oda lehet figyelni rám. Szabó Magda egy heréltet adott nekem, mire kifestettem magam, mint Mae West, és szebb vagyok az összes Greta Garbóknál és Marlene Dietricheknél. Boldizsár Miklós darabjában pedig, mint Salamon Béla, mentem, ami menthető. De hát egyik sem az igazi.

Jó hírek: 1. megkaptam az útlevelet; 2. megvan június 17-re a repülőjegyem New Yorkba, unokámmal együtt; 3. Kossuth-díjat kaptam, ami akárhogy is, az én helyzetemben nem csekélység.

Egészségileg remekül érzem magam, minden szabad időmet zenehallgatással és olvasással töltöm, és a fejem falba verésével, hogy mennyi fölösleges dologra pazaroltam évtizedekig az energiáimat, s milyen kevés időm van már hátra az elmulasztottak bepótlására.

Leveletől függetlenül azért én sem feledkeztem meg Rólád, nem humbug, hogy nagyon gyakran eszembe jutsz, és várom, hogy beállítasz. Milliószor csókkollak:

Laci

1980. III. 10.

Ildikó, Édes! Most már ideje, hogy írjak, és beszámoljak a november 4-i fellépésemről a Mikroszkóp Színpadon. Nagyon nem szívesen vállaltam el, ezért nem is írtam róla hamarabb. Szeptember végén végül is egy könnyelmű pillanatomban belementem.

Összeválogattam nagyjából azt az anyagot, amelyet Gartner Évánál mondtam, és mivel egész októberben ráértem, Csókakőn ma-

csinálni, mintha őszinte lenne, vagy ki tudja, tényleg az? December 2-án lesz a következő.

Ha jössz, megvan gépelésben az anyag!

Remélem, Te is, a gyerekek is jól vannak, csók:

Laci

Nyíregyháza, 1989. XI. 18.

játszani a Nemzetiben. Csak megérjem és bírjam.

A hazamenetelt illetően, nem csak a munkától félek. A magyaroktól is, változatlanul. Elhiszem és tudom, hogy a kormány nem korlátolt, nem nacionalista, de ahogy azok, akik között élek, viselkednek! Persze nagy meglepetés nem ért, hiszen úgy viselkednek, ahogy idestova ötszáz éve viselkednek, nagy



Mensáros László Cs. Németh Lajossal és Szilvássy Annamáriával *A mi kis városunk Madách* színházi előadásában (1967) (Keleti Éva felvétele)

radtam - gyönyörű ősz volt! -, és rengeteg mindent kívülről megtanultam; Villon: *Apró képek balladája* (!); Ady: *A Hortobágy poétája*; Kosztolányi: *Boldog-szomorú dal*; Babits: *Intelem vezeklésre*; V. Hugo: *Szóljatok szüntelenül gondolat harsonái*; Illyés: *Egy mondat a zsarnokságról*; Márai: részlet a *Föld, föld* című kötetből; Mann: részlet a *Tonio Krögerből*, *Nehéz órából*; Rahner: *Saját halálunkról való tapasztalásunk*; Balassi: *Adj már csendességet*; Babits: *Jónás imája*; és úgy állítottam össze, hogy kérdéseket lehessen fölteni életemre, gondolataimra vonatkozóan.

Meg kell mondanom, jól megizzadtam bele, de végül is óriási siker volt, ilyen szuperlatívuszokban a XX. század óta nem írtak rólam. Azt hiszem, ezt a „műfajt” csinálom a legjobban, jobban, mint a szerepformálást, fantasztikus módon meg tudok nyílni, ha a közönség előtt akár saját szavaimmal, akár írott szöveggel vallanom kell, vagyis tulajdonképpen akkor érzem magam igazán jól, ha vallanom kell, s ebben a szín-játszás, azaz a hazugság az, hogy úgy tudom

Ildikóm, Édes! A nyárnak vége, szeptember 1-jén utazom haza, magam sem tudom, örömmel-e. Pedig két hónap nagy idő. Csak a gyerekek hiányoznak.. De félek a munkától. Átmentem Amerikába augusztus elején, pár napig voltam New Yorkban, week endre Long Islanden voltam, Bellportban, ott lettem megint rosszul, tíz napig voltam kórházban. Otthon pedig dolgoznom kell, pedig érzem, gyengülök. Bellportban is mondták, hogy nagyon rossz állapotban van a szívem, a rossz vérkeringés miatt, amin, bár új gyógyszereket írtak fel, nemigen lehet már javítani. Hát mindegy, de azért mégis! Persze munka nélkül sem tudom, hogy lennék meg. Itt vakáció ürügyén olyan jó a semmittevés, úszkálás a medencében, zene, *Háború és béke*, most *A varázshegy*, mindkettő negyedszer, de hát alig van jobb.

Itt újból elolvastam Huxley *Point and Counterpoint*-jét, nagyon élveztem. Rettentő a hőség, de ki sem mozdulok a házból, légkondicionálás van. Az itteni Stratfordban láttam egy remek *Mi kis városunkat*. Minden engem igazolt! Fogom decemberben rendezni és

illúzióim sosem voltak.

Nehezen tolerálom. Miért nem lettem zenész vagy festő, hogy ne kelljen másokkal érintkezniem. Jelentkezz, csókoljak:

Laci

Toronto, VIII. 24.

Postászztrájk van!

Gyerekeknek csók!

Ildikóm, Édes! Irgalmatlan hosszú levelet kellene írnom, ehhez sem türelmem, sem képességem. A kanadai körút remekül sikerült, közkívánatra még egy chanson-estet kellett adnom. Hazajövet, május végén felvették a TV-ben. Nem tudom, hogy sikerült; Szentendrén, szabadban, különböző helyszíneken forgattunk. Az *Agnes asszonyt* találtam el a legkevésbé. Aztán egy Mészöly-jelenetet forgattunk Zebegényben. Szép, de ultramodern anyag. Azóta Csókakőn vagyok, hol felszakítom, hol ápolgatom sebeimet, olvasok, zenét hallgatok, kétszer voltam Bécsben operában (*Don Carlos*, *Carmen*). Közben igazgatókat fogadok. A Madáchban biztos az amerikai

darab Tolnay Kláriver, Léner szeretne a József Attilában egy fiatal szerző Széchenyi-darabjával, ami valóban jó, és a szerepe igazán tetszetős.

Aztán Egerbe hívnak az *Imposztorok*-hoz, de hát ez ellen tiltakozom, nem szentesíthetem, ami ellen éltem negyven évig: a cél szentesíti az eszközt.

Na nem, ez nem kell nekem. Bár a szerep remek. Most arról van szó, hogy akkor a *Galopp a Vérmezőn*-t vennék elő, mert mindenképpen akarják, hogy ott legyek. De akkor már megint itt tartok, ahol régen, és amit már fiatalabb koromban is alig bírtam: három szerep egy évben, plusz utazgatás. Egyszóval ebből valamit ki kell hagyni. És még Palásthy is kér egy tévészererepre, nem valami jó téma, amellet rengeteg szöveg ez is, viszont ez meg nagy pénz. Akár a színházakat nem is kellene csinálnom. Hát így belebonyolódtam megint ebbe a színházasdiba, pedig már nem nagyon érdekel. Hogy viszont mi érdekel, azt nehezen tudnám megmondani. Minden. A legkevésbé a szereplés. Bár Kanadában nagyon élveztem a fellépéseket és a sikert. Lehet, hogy csak lusta vagyok. Vagyis jobban mondva: nehezen fog már a fejem. És ennek a felelősségétől és következményeitől akarok szabadulni. Mert az új kockázatával

járó terheket már nem bírom. Na jó, ezzel nem terhellek.

Most is megy a parlament a tévében. Élvezem. Legalább nem azt a sok bunkót látja az ember. Nagyon értelmes, schlagfertig felszólalások, nem is gondoltam volna, hogy maradt nálunk ennyi jó koponya. Hogy lassan mennek a dolgok? A demokrácia természetes állapot, úgyhogy szép lassan magától helyre fog rázódni minden. Legalábbis a demokráciát nem kell „építeni”, és főleg nem olyan gyorsan és lóhalálában. Amikor életemben pálfordulásra került a sor, vagyis kezdtem visszazökkenni a normális emberi állapotba, a lelkiatyám nem rögtön aszkézist kívánt; apró dolgokra, hét-köznapiakra hívta fel a figyelmemet (még elégedetlenkedtem is magamban egy kicsit), csakhogy ezek olyan alapvető dolgok voltak, amelyek később szilárd vázai lettek gondolkodásomnak, amelyek, ha megrögződtek az emberben, már az úgynevezett nagy dolgok is lehetetlenné váltak. Ha az ember leszokik arról, hogy az utcán szemteljen, más esetben is megszólal a rend és tisztaság iránti érzéke, azonkívül minden más híreszteléssel és Csurkával ellentétben: nincs pogrom! Mert Kanadában már ezt hallottam.

Egyébként a rádióban hallottam olyan zsidónyilatkozatokat, hogy helytelenítik a zsidók kisebbségként kezelését, mert ezzel rögtön hitelesítve van, hogy nem magyarok. Ok ezzel nem értenek egyet, ők magyarnak érzik magukat. Ezt abszolút helyesnek találok. Az igaz, hogy a magyar proli gondolkodását nehez lesz megváltoztatni. En még nem hallottam olyat, hogy egy francia külön hangsúlyozta volna, ő zsidó francia. Mikor érjük el ezt nálunk?

Most már be kell fejeznem, mennek le a postára, oda kell adnom a levelet.

Sokszor csókollak, a gyerekekkel együtt, remélem, jól vagytok (és el tudod olvasni a leveletem).

Laci

Csókakő, 1990. VII. 9.



Bálint András és Mensáros László az Isten nem szerencsejátékos című előadásban (1976)